

Яковчук Сергій Віталійович –
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

Використання спеціальних знань під час проведення окремих слідчих дій при розслідуванні серійних убивств

З тією метою, щоб вилучити максимальну користь від проведеного огляду місця події, слідчому необхідно в повній мірі задіяти осіб, які володіють спеціальними знаннями. Зазначимо, що слідчий самостійно вирішує питання, якого саме спеціаліста слід залучити (спеціаліста в галузі біології, хімії, медицини, балістики тощо), в залежності від потреб слідства.

Ключові слова: спеціальні знання, слідчі дії, серійні вбивства, розслідування.

Вивчення нами практики виконання оглядів місця події свідчить, що спеціалісти таких галузей знань, як біологія, хімія, балістика тощо, беруть участь в оглядах у край рідко або ж не залучаються зовсім, що призводить до важливих помилок і порушень у діяльності слідчого, а також тягне за собою втрату важливої доказової інформації по справі.

У зв'язку із вищевикладеним, розглянемо роль спеціалістів, залучення яких до огляду місця події при розслідуванні серійних убивств вважаємо не лише необхідним, але й обов'язковим.

Так, у випадку виявлення гнилісних змін, спотворених або скелетованих тіл жертв, коли встановлення їх ідентифікаційних ознак на місці події значно ускладнене або неможливе, до участі в проведенні зазначеної слідчої дії поряд із судовим медиком необхідно залучати спеціаліста у галузі медичної криміналістики (медика-криміналіста). Зусилля даного спеціаліста в ході огляду трупу, його одягу та речей, повинні бути направлені на виявлення інформації про загиблого та висування версії про його особу.

Крім указаних завдань, медик-криміналіст на місці події проводить: дактископіювання та виконує впізнавальну фотозйомку невідомих трупів; надає допомогу слідчому в заповненні впізнавальної

картки на невпізнаний труп; організовує збір і підготовку необхідних матеріалів для направлення на дослідження черепа трупу з метою встановлення зажиттєвого вигляду загиблого. Дана робота виконується відповідно до загальних правил огляду трупу на місці його виявлення [1, с. 21].

Серед учених і практиків існує думка, що під час розслідування тяжких злочинів проти особи до огляду слід залучати експерта-біолога, якому доручають пошук слідів крові (замитих, стертих або знищених іншим способом) чи інших об'єктів біологічного походження. Зазвичай така ситуація виникає під час повторного проведення огляду або коли злочин виявлено через значний проміжок часу після його вчинення. У випадку розслідування серійних убивств дана позиція може бути врахована лише частково. Вважаємо, що участь спеціаліста-біолога обов'язкова в усіх випадках проведення оглядів місць події, як першопочаткових, так і додаткових та повторних, не залежно від часу, що минув з моменту вчинення злочину.

На нашу думку, відсутність таких спеціалістів під час огляду значно знижує його інформаційні можливості та ускладнює процес розслідування серійних убивств.

Наступним обов'язковим учасником слідчо-оперативної групи при огляді місця події під час розслідування серійних убивств повинен бути спеціаліст, який володіє навиками роботи з мікрооб'єктами.

Наприклад, участь спеціаліста-мікролога вже у ході огляду місця події дозволить не лише виявити мікрооб'єкти, але й отримати орієнтовну інформацію про природу виявленої речовини, джерела його походження тощо, що допоможе висуванню та перевірці версій, вибору засобів і методів пошуку додаткових доказів [2, с. 67].

Вивчення матеріалів кримінальних справ по серійних убивствах показало, що вилучення мікрочасток (за винятком біологічних виділень і волосся людини) під час огляду місця події проводиться рідко. Вважаємо, що така ситуація обумовлена відсутністю у "традиційних" учасників розслідування достатніх спеціальних знань у галузі роботи з мікрооб'єктами та незалученням спеціалістів-мікрологів до проведення огляду місця події, що значно зменшує можливості виявлення таких об'єктів, фактично залишених злочинцем на місці події.

Велика різноманітність слідової інформації на місцях учинення серійних убивств обумовлює необхідність участі в даній слідчій дії кінолога із собакою. Залучення такого спеціаліста для пошуку запахових слідів, що пов'язані з подією злочину, надає суттєву допомогу при розслідуванні злочину.

Однак слід зауважити, що використання спеціально навченої собаки ще не гарантує успішність проведення слідчої дії. Так, формаль-

ний та непрофесійний підхід учасників розслідування до виявлення слідів та інших речових доказів є не ефективним.

Окремо, на наш погляд, варто зупинитися на залученні до проведення слідчих дій спеціалістів у галузі психології, що оптимізує процес розслідування серійних убивств. Однак, не зважаючи на глибокі наукові розробки використання психологічних знань під час розслідування кримінальних справ, їх практичну реалізацію остаточно не опрацьовано [3, с. 90].

Використання психологічних знань необхідне не лише для правильної кваліфікації злочину, а й для висування та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення ефективності тактики проведення слідчих та оперативно-розшукових дій і методичних рекомендацій, встановлення конкретних причин та умов, що сприяли вчиненню даною правопорушення [4, с. 11].

Також важливе значення має з'ясування за допомогою спеціаліста психолога зв'язку злочинець–жертва, психології особи злочинця та потерпілого. Саме знання в галузі психології дозволяють слідчому встановити сталося самогубство чи вбивство. Чи був психічний стан потерпілого таким, що міг призвести до самогубства, що могло б вплинути на прийняття такого рішення, стати причиною такого вчинку, чи була людиною урівноваженою, життєлюбною тощо; яким був психічний стан злочинця, його світогляд, відношення до життя та оточуючих тощо.

Також пізнання в психології частіше необхідні для вирішення різноманітних проблем, що виникають при проведенні окремих слідчих дій. Так, при огляді місця події знання психологічних закономірностей дозволяє висувати ґрунтовні слідчі версії, передбачати найбільш вірогідні мотиви вчинення злочину, особисті, психологічні якості й стан правопорушника. Під час обшуку передбачати найбільш вірогідні місця і способи приховування, що пов'язано із вивченням таких психологічних особливостей обвинуваченого, як його інтереси, захоплення, знання, характер, владні та емоційні якості, його психофізичні реакції в момент проведення цієї слідчої дії. Тактика проведення допиту потерпілого, свідків, підозрюваних, обвинувачених у значному ступені визначається вмінням зрозуміти та оцінити психологічні якості та стан осіб, яких допитують [4, с. 13].

Так, у справі “Дніпропетровських мажорів” першими запідозрили серію психологи. Спеціалістів центру практичної психології УВС області залучили до розслідування на початку липня у зв'язку з різким збільшенням кількості вбивств. Саме тоді було складено психологічний портрет можливого вбивці. Аналізуючи деякі факти, спеціалісти визначили соціальний стан зловмисника, його вік, звички та спрогнозували, що сам він не зупиниться. Не всі залучені до розслідування правоохоронці по-

годжувались ііз версією психологів. Останні стверджували, що ці вбивства – справа рук однієї групи зловмисників. Спільним у злочинах було й те, що це вбивства заради вбивства. Припущення психологів згодом підтвердились. Разом з жорстокістю у дев'ятнадцятирічних юнаків зростала й безпечність. Їм удалося протриматись місяць, та за цей недовгий час вони позбавили життя двадцять одну людину [5].

В практиці розслідування серійних убивств проблема відсутності спеціаліста психолога під час зазначеної слідчої дії вирішується або подальшим ознайомленням ним із протоколом огляду місця події та з фототаблицями, або, як пропонує В. А. Образцов, шляхом формування спеціального пакету документів, що містить усю необхідну інформацію [6, с. 256].

Тобто, слід залучати такого роду спеціалістів до вивчення, а головне до аналізу першопочаткових матеріалів, речових доказів та іншої слідової інформації, зібраної по справі.

Ми вважаємо, що участь спеціалістів-психологів не повинна обмежуватись лише вивченням матеріалів кримінальної справи. Безпосередня участь психолога під час проведення слідчих дій є найбільш ефективною формою взаємодії при розслідуванні даних злочинів. Це дозволяє вже на місці події не лише уникнути невірною трактування дій злочинця, але й на підставі виявленої інформації провести аналіз його поведінки, висувати версії про мотиви вчинення вбивства, надавати уявлення про психологічні пошукові ознаки винного. Так, В. М. Шевченко пише, що психологічні властивості особи серійних убивць та їх жертв матеріально фіксуються в обстановці місця події, а їх аналіз дозволяє отримати інформацію наступного характеру: про спосіб життя потерпілого, інтелект, потреби злочинця та його жертви, деякі риси їх характеру, професійні та інші навички, звички тощо [7, с. 255].

Можливість установалення таких ознак, їх кількість і достовірність обумовлені наявністю вихідної інформації по справі, тобто слідчої ситуації, що склалася. Наприклад, аналіз відомостей про кількість ушкоджень, нанесених жертві, їх локалізації (нанесені крізь одяг, у неприкриті одягом ділянки тощо), час нанесення ушкоджень (до настання смерті або після), дані про зброю злочинця по всіх епізодах серії, що розслідується, дозволять зробити висновок про душевний стан убивці в момент учинення нападів та про те, чи існували між злочинцем і жертвою які-небудь відносини тощо [8, с. 117], а також про можливий серійний характер убивства.

Співставлення інформації, що є в наявності, за кожним епізодом серії, проведення її аналізу, оцінка та побудова на основі суджень про можливі психологічні властивості серійного убивці під силу лише спеціально підготовленому професіоналу – спеціалісту-психологу.

Таким чином, під час розслідування серійних убивств до складу слідчо-оперативної групи повинні бути включені наступні спеціалісти: спеціаліст-криміналіст, судово-медичний експерт, біолог, спеціаліст у галузі роботи з мікрооб'єктами, кінолог, психолог. У випадках виявлення невпізанного трупу – медик-криміналіст.

Залучення спеціалістів з інших галузей знань залежить від особливостей слідчої картини справи, що розслідується, самого місця події тощо, що безпосередньо впливають на вибір того чи іншого спеціаліста. Так, у випадку вчинення вбивства із використанням вогнепальної зброї обов'язкова участь в огляді спеціаліста в галузі балістики; якщо для вчинення злочину використовувалися вибухові пристрої, то – спеціаліста-вибухотехніка тощо.

Також, на наш погляд, слід окремо зупинитись на участі спеціаліста під час проведення впізнання трупів жертв серійних убивств. Пред'явлення для впізнання відоме протягом тисячоліть. Воно існувало в кримінально-процесуальних системах усіх часів і народів [9, с. 8].

Установлення особи загиблого – одна з основних умов розкриття вбивств. Особливу актуальність воно набуває при вчиненні вбивств в умовах неочевидності, в яких учиняються серійні вбивства.

Інформація про особу загиблого дає можливість дослідити його спосіб життя, коло знайомств, місця постійного перебування, події, що безпосередньо передували злочину, дозволяє виявити свідків, які можуть повідомити важливі відомості про прикмети злочинця, інші факти. Відомі випадки, коли подібним чином розкривалися серійні вбивства. Та, наприклад, невдалі змоги впізнання жертв серійних убивств гальмують процес установлення особи винного або ж роблять його неможливим.

На сьогоднішній день однією із суттєвих проблем ототожнення загиблих за ознаками зовнішності під час розслідування серійних убивств є проведення впізнання трупу, коли його зовнішність зазнала змін. Зміни зовнішності загиблого, що ускладнюють процес впізнання, можуть бути обумовлені як природними процесами, що відбуваються в мертвому тілі (розпад, гниття, висихання тощо), так і ушкодженнями, причинно пов'язаними із подією (спотворення злочинцем обличчя трупу тощо), а також спотворенням трупу гризунами, шкідниками та хижакими, що також характерно для серійних убивств.

Так, у всіх жертв серійних убивць “Дніпропетровських мажорів” череп був розколений на дрібні частки. Жертвам металевими прутами розбивали голови до такого стану, що їх складно було впізнати [10].

Найбільш розповсюджені та ефективні засоби ідентифікації як пред'явлення для впізнання тіл загиблих, їх ототожнення за сигналетичними фотознімками та відбитками пальців, часто виявляються недостатньо ефективними, враховуючи обмеження інформаційних можливостей.

З урахуванням даних обставин під час проведення впізнання особи загиблого вченими-криміналістами пропонується надавати для ототожнення посмертні маски або зліпки, що виготовлені з гнилістозміненого або спотвореного обличчя трупу, які можуть використовуватись як самостійно, так і в сукупності з традиційними та новими методами фіксації ознак зовнішності людини (Б. А. Федосюткин, Ю. П. Дубягін та інші) [11, с. 16; 12, с. 53]. При цьому зняття посмертної маски з обличчя спотвореного або гнилістозміненого трупу пропонується проводити після проведення реконструкції (наприклад: відтворення відсутньої тканини щоки пластиліном, комбінованою замазкою або воском; заміни відсутнього ока скляним тощо).

Низкою авторів пропонується не лише методика виготовлення таких масок (зліпків), їх розмноження та пред'явлення для впізнання, але й розглядаються нові види та способи фіксації ознак зовнішності невідомих трупів за допомогою об'ємних пластикових моделей (масок, зліпків); приводиться технологія їх виготовлення, а також тактика використання таких моделей при пред'явленні для впізнання та проведенні експертного судово-портретного дослідження. Оприлюднені й окремі роботи по доказовому значенню масок, де наводяться позитивні випадки їх використання в слідчій практиці [13, с. 88].

Однак, не дивлячись на наведені вченими доводи на користь посмертних масок, даний метод не знайшов широкого використання у практиці розслідування кримінальних справ під час пред'явлення для впізнання нестановлених трупів. За багато років подібної діяльності випадки виготовлення посмертних масок з метою впізнання є в край рідкими, а приклади ототожнення за ними – поодинокими [14, с. 110].

Проведене І. М. Горбулінською дослідження доводить, що проведення впізнання за гіпсовими масками може бути використане лише в оперативних цілях, тому що ототожнювати можна лише той об'єкт, який бачили раніше. Вона вважає, і ми підтримуємо її точку зору, що впізнання за реконструкціями (в даному випадку – маска) може призвести лише до встановлення подібності між об'єктом, що розглядається, та об'єктом, який раніше бачили [1, с. 130].

Поряд із тим, одним із останніх науково-технічних досягнень, що використовуються криміналістикою, є сучасні графічні редактори ПЕОМ, які дозволяють проводити корекцію зображення.

Вважаємо, що використання таких програм для надання зажиттєвого (впізнаваного) обліку загиблому із гнилісними змінами або спотвореною зовнішністю (“реконструкція” обличчя трупу по фотозображенню) у випадках неможливості пред'явлення трупу в натурі може вигідно замінити малоефективну, трудомістку за часом і засобами “реконструкцію” обличчя по черепу, а також виготовлення посмертних

масок, зліпків. У той же час, розроблені та впроваджені у практичну діяльність правоохоронних органів методичні рекомендації використання графічних редакторів ПЕОМ під час “реконструкції” обличчя трупу зі зміненою або спотвореною зовнішністю з метою їх подальшого ототожнення нам не відомі.

Список використаних джерел

1. Мионов А. И. Осмотр места происшествия по делам об убийствах : [учеб.-метод. пособ.] / А. И. Мионов. – М. : МВД СССР Науч.-исслед. ин-т. – 1958. – 147 с.
2. Горбулинская И. Н. Использование специальных познаний в процессе расследования серийных убийств (первоначальный этап расследования) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ирина Николаевна Горбулинская. – Барнаул, 2007. – 252 с.
3. Усанов И. В. Проблемы раскрытия и расследования серийных убийств на сексуальной почве : учеб.-практ. пособ. / И. В. Усанов. – М. : Юрлитинформ, 2005. – 168 с.
4. Использование специальных познаний при расследовании преступлений : [учеб. пособ.] / Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф. В., Евдокимов Н. С. [и др.] ; [отв. ред. Ф. В. Глазырин]. – Свердловск : Ур ГУ, 1978. – 80 с.
5. Обвинувачені у серійних вбивствах пройшли процедури судово-психіатричної експертизи [Електронний ресурс] / 11 канал – новини. – 2008. – 08 січ. – Режим доступу : <http://www.11channel.dp.ua/news/dp/2008/01/08/14497.html>.
6. Образцов В. А. Выявление и избличение преступника : учеб.-практ. пособ. / В. А. Образцов. – М. : Юристь, 1997. – 336 с.
7. Шевченко В. М. Психологические основы выдвижения версий о личности сексуальных убийц / В. М. Шевченко // Серийные убийства и социальная агрессия : мат-лы 2 межд. науч. конф. (15–17 сент. 1998 г., Ростов н/Д.). – Ростов н/Д. : ЛРНЦ ФЕНИКС, 1998. – С. 255–256.
8. Образцов В. А. Серийные убийства как объект психологии и криминалистики : учеб.-практ. пособ. / В. А. Образцов. – М. : Омега-Л, ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. – 117 с.
9. Гинзбург А. Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике : учеб.-практ. пособ. / Под ред. проф. Р. С. Белкина. – М., 1996. – 128 с.
10. Родители 19–летних подозреваемых в серийных убийствах в Днепропетровске не смогли найти адвокатов, поэтому защитников им назначило государство [Електронний ресурс] / PRESIDENT. ORG. UA. – 2007. – 6 септ. – Режим доступу : <http://president.org.ua/news/news-166230/>.
11. Федосюткин Б. А. Получение идентификационной и розыскной информации о личности погибшего (умершего) : учеб. пособ. / Б. А. Федосюткин. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 96 с.
12. Дубягин Ю. П. Новые виды фиксации признаков внешности неизвестных погибших с помощью пластических моделей : учеб. пособ. / Ю. П. Дубягин. – М. : Акад. МВД СССР, 1990. – 66 с.

13. Дубягин Ю. П. О возможности применения в следственной практике метода снятия посмертной маски / Ю. П. Дубягин // Следственная практика. – 1976. – Вып. 112. – С. 87–95.

14. Протопопов Л. А. Расследование сексуальных убийств / Л. А. Протопопов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 226 с.

С целью извлечения максимальной пользы от проведенного осмотра места происшествия следователю необходимо в полной мере задействовать людей, которые владеют специальными знаниями. Отметим, что следователь самостоятельно решает вопрос, какого именно специалиста следует привлечь (специалиста в области биологии, химии, медицины, баллистики и т. д.), в зависимости от потребностей следствия.

With a that aim, to withdraw a maximal benefit from the conducted review of place of event, an investigator must in a complete measure involve persons that own the special knowledge. Will mark that an investigator independently decides the question of which one specialist it follows to attract (specialist in industry of biology, chemistry, medicine, ballistics and others like that), depending on the necessities of investigation.

Стаття надійшла до редакції журналу 1 грудня 2011 року.